

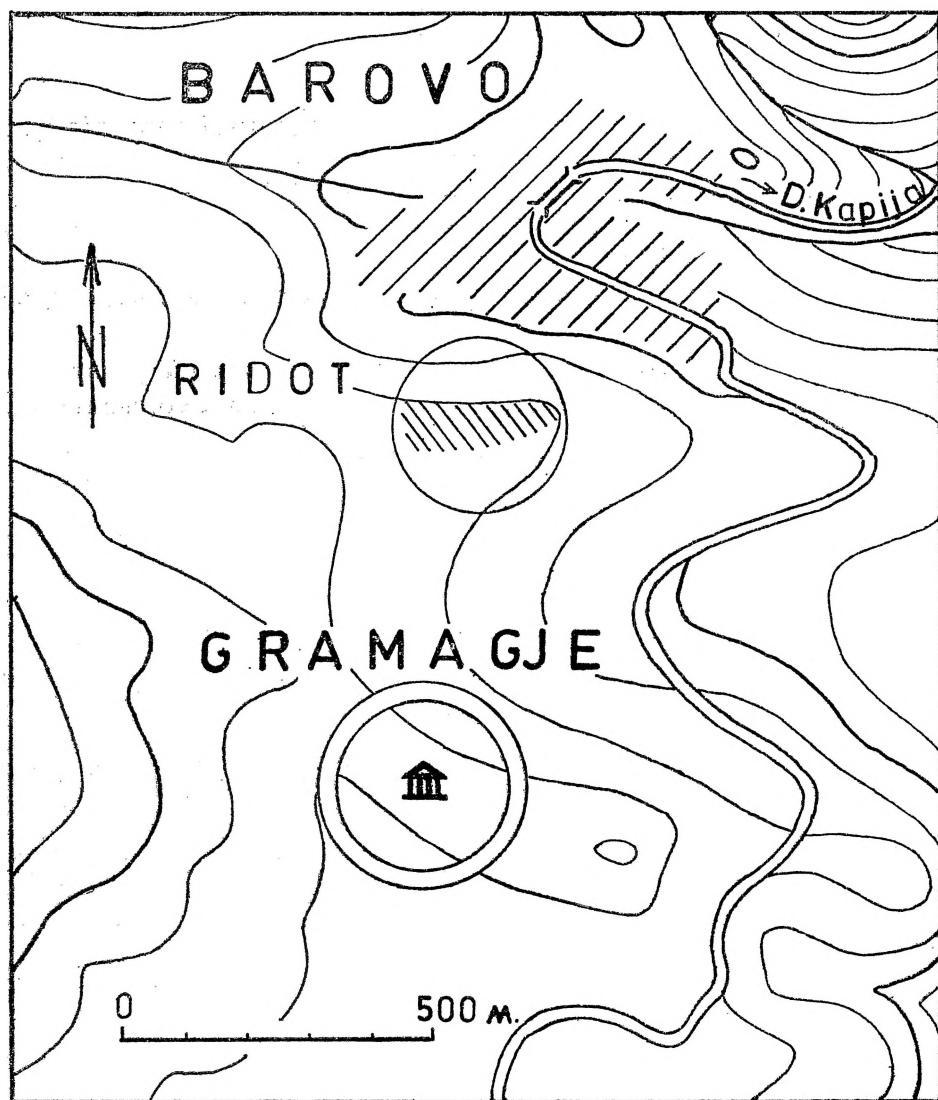
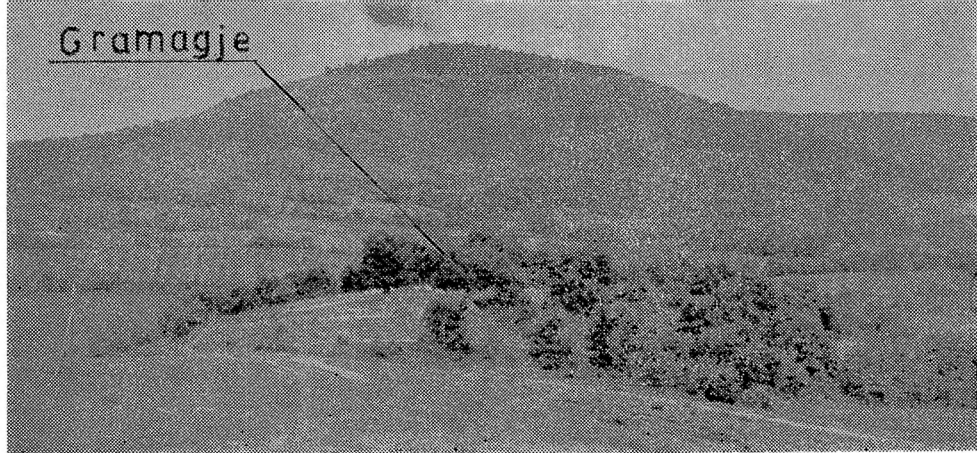
АНТИЧКИ ХРАМ КАЈ БАРОВО

Се до последните години пределот на средното Повардарје јужно од Стоби беше малку истражуван. Исклучок претставувале ископувањата и истражувањата на Демир Капија.¹ Неодамна е извршено и прво сумирање на сознанијата за старите населби околу овој извонредно значаен археолошки комплекс. На неговиот простор егзистирале градски населби низ целиот антички период и средниот век.²

Јужно од Демир Капија се протега долината на реката Бошава. Долга е околу 30 километри и речиси непозната со своите ста-

¹ Dr. Hald, *Auf den Trümmern Stobis*, Stuttgart 1917, 51—68; Војислав Радовановић, Тиквеш и Рајец, Насеље и порекло становништва, књ. 17, Београд 1924, 282—286, 320—323; Никола Вулић, Споменик СКА, књ. 71, Београд 1931, 97—98; Томо Томовски, Исправки и дополненија на некои карти од средновековната историја на Македонија, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 7, Скопје 1954, 112—114, и карта; Јосип Корошец, Заштитна истражувања у Демир Капији 1948, Зборник на Археолошкиот музеј, кн. 1 (1955—1956), Скопје 1956, 90—107; Душанка Вучковић Тодоровић, Грчки гроб из Демир Капије, Старианар Н. С. IX—X, (1958—1959), Београд 1959, 281 и н.; Апостол Керамидчиев, Белешки од рекогносцирањето во струмичкиот базен и по долината на Вардар, Зборник на Археолошкиот музеј, III, Скопје 1961, 113—117; Невенка Петровић, Демир Капија — архитектонски налази на сектору „Ма настир“, Старианар Н. С., књ. XII, Београд 1961, 217—227; Д. В. Тодоровић, Античка Демир Капија, Старианар XII 1961, 229—269; Иван Микулчић, Накит класичног доба из Демир Капије, Старианар XXI- 1972, 135—138; Vlada Aleksova Prosek—Demir Kapija, Skopje—Beograd 1966; Векторија Сколовска, Новија археолошка ископавања у Демир Капији, Старианар Н. С., XXIV—XV, 1975, 182—183, т. I—VII; Иста, Светилиште на Диоскурите кај Д. Капија, ЖА XXIV/1—2, Скопје 1974, 267—278; Радмила Пашић, Праисторијска ископања у Демир Капији, Старианар Н. С., 1976, 155—158, т. I—VI; Т. Томовски, Средновековни градови меѓу реките Вардар, Брегалница и Лакавица, Год. зборн. на Филозофскиот факултет, 4 (30), Скопје 1978, 270—277.

² И. Микулчић, Хеленистички тврдини во Демир Капија и Бабунa, Год. зборн. на Филозофскиот факултет, кн. 8 (34), Скопје 1982, 128—132.

Таб.1 Позиција на античкиот храм на Грамаѓе-Дабје кај Барово

— *Тимпанони*. На спомнатите четири блока сочувани се крајните долни агли од тимпаноните на храмот. Се наоѓаат врз претходната зона. Биле оформени под агол од 26 степени, високи веројатно близу 0,60 м., 2 римски стапки. Во средината имале украси, можеби дискови, но не се откриени средишни елементи.

— Коси забатни венци со олучна сима. Овие ја врамувале горната, двосливна страна на тимпаноните. Сочувани се само мали должини од крајните долни агли на забатите. Профилацијата е слична на хоризонталниот венец. Се разликува по запчестиот појас кој е рамен, без изрежани длабнатини, и има олучна сима со заоблен S профил.

Забатните делови се технички точно изработени. Фасадните површини се рамни. Бочните страни кон средината на тимпаноните биле скалесто исечени и имаат правоаголни дупки за спојување со продолжните архитектонски елементи. Некои од нив уште беа исполнети со оловна маса. Димензии. Бр. 1: 1,19 x 0,60 x 0,52; бр. 2: 1,25 x 0,70 x 0,65; бр. 3 е максимално оштетен: 0,78 x 52 x 0,685; бр. 4: 0,78 x 0,52 x 0,685 м. Од сите нив разликуваме два забата. Кои од нив го сочинувале челниот забат не се знае, но има индикации дека тоа можеби биле бр. 1 и 3. Имено запците од бр. 2 и 4 имаат просечно по 11 во метар. Бр. 3 е оштетен, а бр. 1 има 14 запци во еден метар.

ЕПИСТИЛОТ (АРХИТРАВОТ СО ФРИЗ) НА ЧЕЛНАТА СТРАНА

Бил составен од три дела. На терен го регистриравме само левиот краен. Се состои од следните зони:

— *Архитрав*. Има вообичаена епистилна профилација изделена во 5 хоризонтални лентести појаси. Долните три се рамни со наизменичен степенест испад надвор. Потоа следи кима-корниз со заоблен профил, и рамна плинта. Вкупна висина 0,26 м. Внатрешната страна на архитравот е раздвоена само со 4 хоризонтални ленти. Сите рамни, со тоа што појасот на кимата е косо поставен во профил, со надворешен испад.

— *Фриз*. Зоната на фризот се наоѓа над архитравниот дел. Се состои од три основни површини. Долу рамен појас вовлечен за 30 мм внатре, потоа рамен појас со искосен профил надвор, и горе истурен рамен појас во рамнина со плинтата од архитравот. Висина на фризот 0,18 м. Долж внатрешната страна, во висина на фризот, епистилната греда била скалесто всечена за околу 0,12 м. Овој усек служел за потпирање на хоризонталните плочи од таваницата над тремот на храмот. Профилација како опишаната челна продолжува и на левата бочна тесна страна од блокот. Десната страна е рамно прекината. Од горе блокот има кон краевите две правоаголни дупки за метални спојки со продолжните камени елементи. Технички прецизно изработен. Димензии: 1,18 (точно 4 стапки) x 0,39 x 0,43 (речиси 1,5 стапка). Бр. 5.

ВЕНЕЦОТ НАД СТРАНИЧНИТЕ ЗИДОВИ

Сочувани се 8 делови од венецот над страничните ѕидови. Четири од нив се содржат на страничните делови од спомнатите забатни блокови. Овој венец има профилација слична со онаа од фасадните забати. Се состои од запчеста лента, потоа тесна кима, истурен од долу вдлабен гејзон, заоблена кима и олучна сима. Во просторот на симата, на аголните, забатни блокови биле пластично претставени лавовски глави. Нивната појава на ова место е вообичена во античката архитектура. Намената им била декоративна и функционална. Тие низ устата ја исфрлувале дождовната вода од покривот, што се собирала во олучите. Меѓутоа на нашите примери нема отвори, така што нашите лавови имале единствено декоративен карактер. Сочувани се три глави, од кои една, бидејќи била откришена, е пренесена во Народниот музеј во Неготино. Четвртата недостасува. Горните страни на блоковите што ја носат профилацијата на венецот имаат правоаголни дупки за метални спојки со други градежни елементи. Просечната висина на оваа профилирана зона изнесува 0,297 м, точно една стапка. Димензии. Бр. 6: 0,70 x 0,655 x 0,335; бр. 7: 1,125 x 0,62 x 0,31; бр. 8: 0,28 x 0,635 x 0,365; бр. 9: 0,66 x 0,625 x 0,32 м.

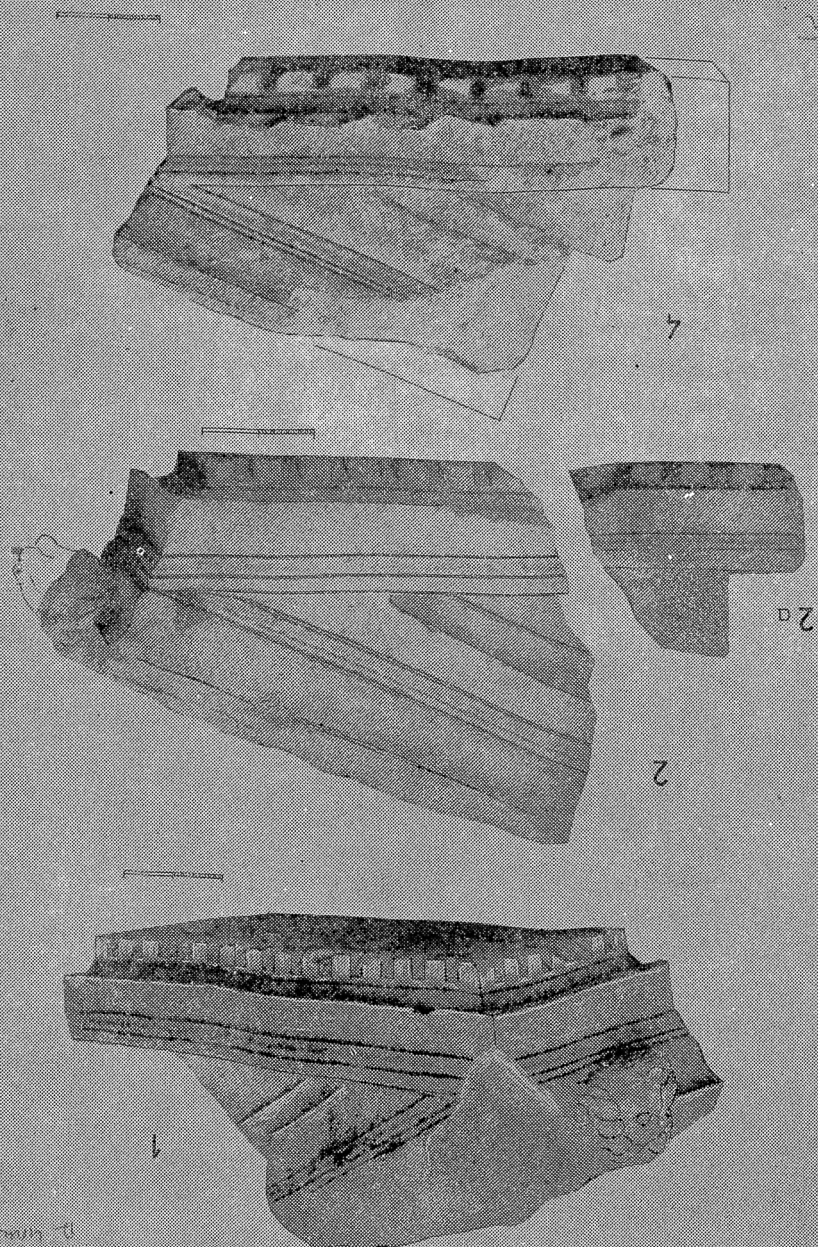
ТАВАНСКИТЕ ПЛОЧИ (СО КАСЕТИ) ОД ТРЕМОТ — ПРОНАОС НА ХРАМОТ

Откриени се 5 делови од овие тавански плочи. Тие овозможуваат обид за реконструкција на димензиите на пронаосот. Имено тремот бил покриен со 4 плочи. Сл. 5. Нивната површина изнесувала 2,47 x 1,35 м. Ако се одбијат површините со кои плочите се опирале по работ, големината на тремот изнесувала околу 2,40 x 1,20 м или 8 x 3 стапки. На плочите биле вдлабени 8 касети во два реда. Од сите нив се сочувани делови од 5 касети. Во средните две имаме портрети на маж и жена, можеби сопрузи. Жената е млада, во драпирана наметка, со коса уредно зачешплана, разделена во патец и собрана одзади. Ваквата фризура е вообичаена на надгробните раноримски стели од нашите краеве, датирани главно во II—III век.⁹ Мажот има малку издолжен врат, карактеристика токму на ова време, но му недостасува главата. Во третата касета претставен е делфин. Веруваме дека е тоа истата плоча забележана од Н. Вулиќ, кој вели „риба на лево и над неа лист“.¹⁰ Во четвртата касета претставен е раноримски жртвеник. Освен касетите на плочите биле врежани линии, вертикални — рамковни, и хоризонтални од таканаречената *tabula ansata*. Димензии на деловите. Бр. 11: 0,55 x 0,365 x 0,21; бр. 12: 0,445 x 0,64 x 0,21; бр. 13: 0,54 x 0,49 x 0,21; бр. 14: 0,675 x 0,44 x 0,22 м.

⁹ Н. Вулиќ, Спом. 98, Београд 1948, бр. 82, с. 34; бр. 143, 69; бр. 375, 112; бр. 373, 177; бр. 333, 179 и т.н.

¹⁰ Исти, спом. 75, бр. 101.

Рис. 7. Плановый разрез на уровне

ВНАТРЕШНИОТ КАЛКАН

Од овој калкан кој се наоѓал над преградниот сид меѓу тремот и наосот сочуван е само горниот завршен блок. Тој е правоаголен од горе двосливен. Со 2 дупки за спојки и правоаголно вдлабено лежиште за опирање на главната дрвена греда — слемењача. Димензии: 0,94 x 0,31 x 0,57 м. Бр. 10.

СТОЛБОВИТЕ И КАПИТЕЛИТЕ

Капители не се пронајдени, но веројатно биле јонски. Исто така не се пронајдени ниту столбови, меѓутоа нив ги споменува Радвановиќ.

ДЕЛОВИТЕ ОД СТИЛОБАТОТ

15 фрагменти потекнуваат од челните фасадни завршетоци на стилобатот, блокови кои ги вграмувале скалите. Разликуваме делови од основната плоча (*quadra*) висока 0,06 м.; дел од базните рабови (*spiraе*) висок 0,10 м; и дел од стеблото со рамна површина. Останатите блокови се правоаголни со димензии. Бр. 16—19: 1,32 x 0,46 x 0,31; 0,72 x 0,54 x 0,45; 0,41 x 0,40 x 0,40; 0,34 x 0,33 x 0,26 м.

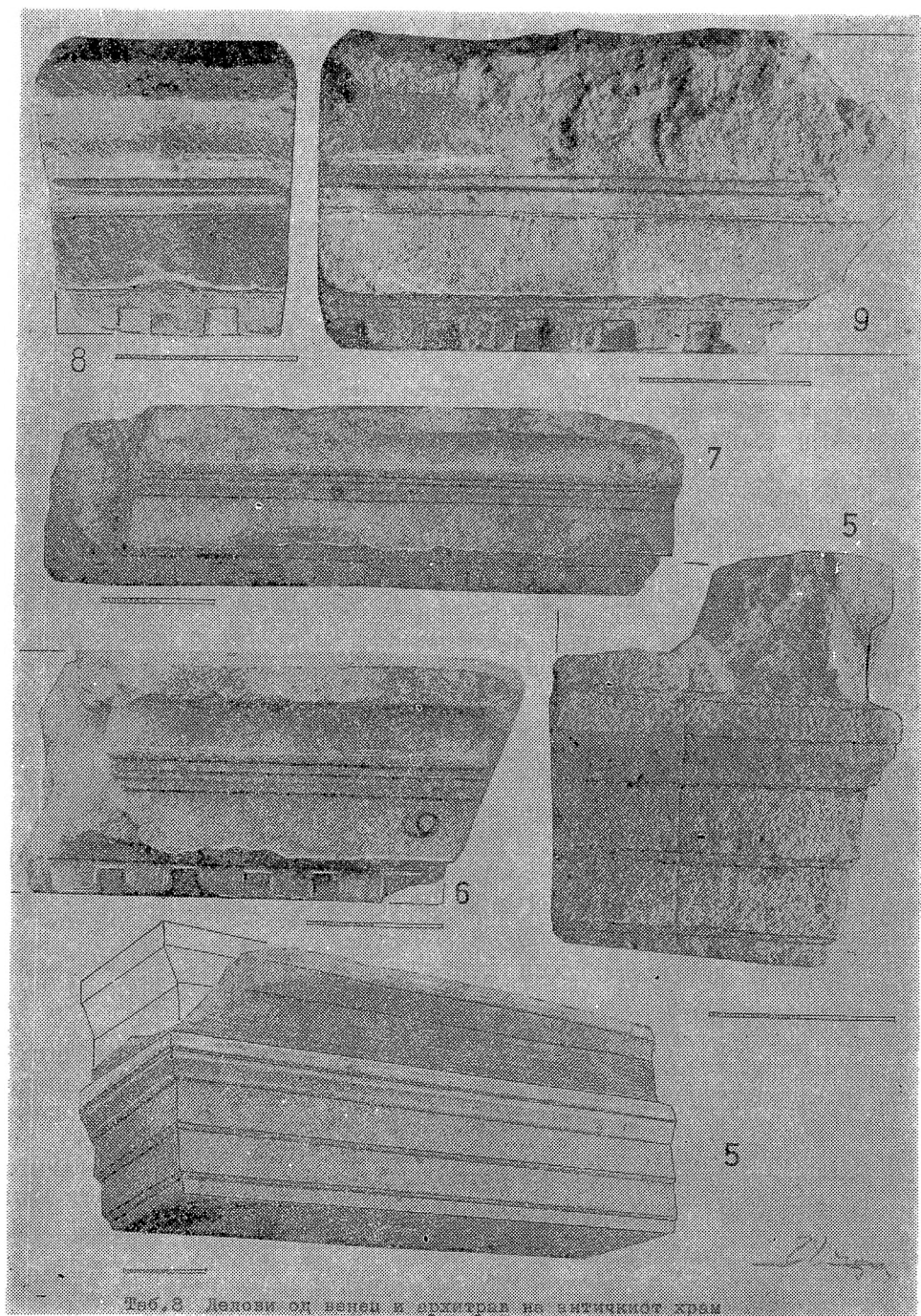
ФРАГМЕНТИ ОД МЕРМЕРНИ СТАТУИ

Вкупно 4. Три од нив се долни делови на тело покриено со драпирана облека. Еден фрагмент претставува дел од мишка со пластично претставениот мускул — трицепс. Голи обично биле претставувани само божествата, можеби Херакле, меѓутоа димензиите и деталите на нашите фрагменти се недоволни за одредени конечни заклучоци и констатации. Димензии: 0,21 x 0,25 x 0,15; 0,30 x 0,34 x 0,16; 0,11 x 0,09 x 0,55 м. Броеви 20—22.

КАРАКТЕР НА ОБЈЕКТОТ И ДАТИРАЊЕ

Опишаните камени елементи имаат квалитетна профилација, потоа низа карактеристични детали од функционален и украсен карактер. Сето тоа дозволува да ги определиме наменски, потоа стилски и временски.

Претставувањето на обични луѓе на така истакнато место во храмот, како што се таванските касети ја дозволува констатацијата дека храмот бил загробен.

Таб. 8. Делови од венци и ерхитрав на античкиот храм

Профилацијата на архитравот и венците го определуваат во јонскиот стил.¹¹ Истите ги среќаваме на повеќе места во СР Македонија. Главно во порепрезентативните јавни градби: храмови и театри. Ако ги споредиме основните димензии на веќе објавените објекти од исто време, со вакви украси кај нас, ќе добиеме следни вредности:

Архитрав: вис. со фриз; без фриз; шир.; Венец; висина; испад

Барово, храм:	0,43	0,25	0,375	0,297	0,18 м
Тремник, храм:	0,422	0,23	0,38	0,28	0,21 м
Д. Капија, храм:				0,26	
Марвинци, храм:	нема фриз	0,585	0,58	0,32	0,21 м
Стоби, театар:	0,58	0,35	0,55	0,37	0,28 м
Стоби, театар:	0,58	0,35	0,55	0,37	0,28 м
Хераклеја, театар:	0,685			0,44	0,35 м

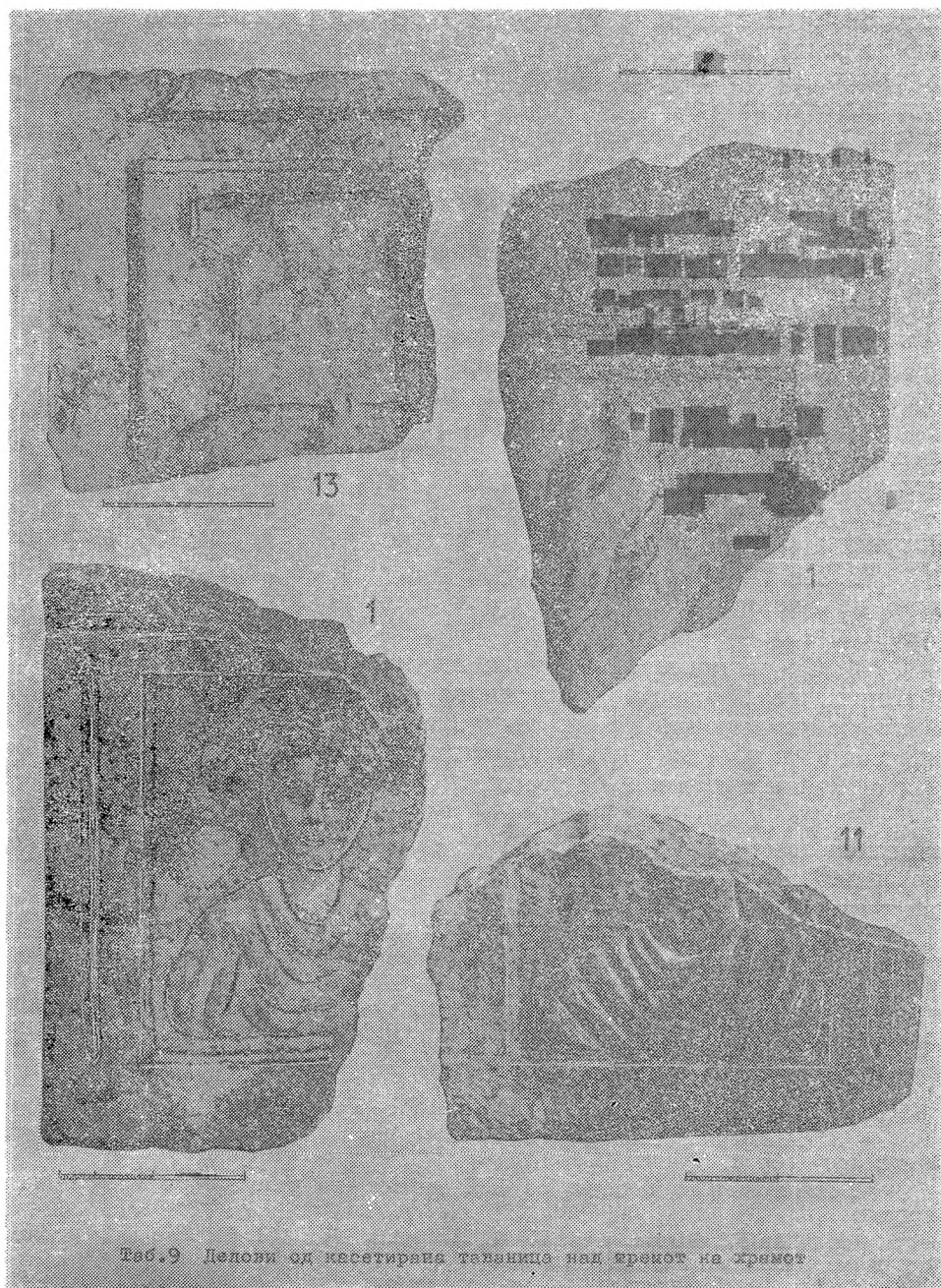
Од бројките може јасно да се види дека храмот кај Барово бил релативно помал објект. Врз основа на реконструираната таваница над пронаосот, односно архитравната челна греда претпоставуваме дека неговата широчина би изнесувала 3,57 м, или 12 стапки. Поаѓајќи од оваа бројка, и податокот дека односот меѓу широчината и должината на откопаните храмови во Чепигово (1 : 1,3) и Марвинци (1 : 1,5) не ја надминува релацијата 1 : 1,5 сметаме дека должината на нашиот храм не била поголема од 5,35 м, или 18 стапки. Во секој случај основната мерна единица при градбата на храмот била стапката од 0,297 м.

Претпоставуваме дека храмот бил изграден во втората половина на II или првата половина од III век.

НАДГРОБНИ МАВЗОЛЕИ И СПОМЕН MEMОРИИ ВО СРЕДНОТО ПОВАРДАРЈЕ

На преодот од II во III век христијанскиот теоретичар Тертулиан ги прекорувал своите современици — нехристијани со следните зборови: „Им подигате на боговите храмови, на ист начин храмови и на мртвите; им поставувате жртвеници на боговите, така исто и на мртвите жртвеници, ставале исти букви во натписите, и на статуите им наведувале исти облици, според тоа која вештина, занает или доба некој ја имал; стариот бива по Сатурн, голобрадниот по Аполон,

¹¹ Богдан Несторовић, Архитектура старог века, Београд 1974, 455—456; М. Лорас, Vitruvajevehi deset knjiga o arhitekturi, Sarajevo 1951, 78—79.

Таб. 9 Делови од касетирана таблица над влезот на храмот

девицата по Дијана оличена, и војник во Марс а во Вулкан ковач посветен“.¹² И навистина, археолошките наоди од средното Повардарије во последните години ги потврдуваат неговите зборови. Три мермерни женски статуи во природна големина биле откриени во диво раскопаниот антички храм кај село Голозници, Т. Велес.¹³ Машка статуа во природна големина била откриена во нишата на малиот храм кај Чашка, Т. Велес.¹⁴ Две мермерни статуи без глави, во природна големина поттекнуваат од урнатините на храмот кај Тремник, Неготино.¹⁵

Претпоставуваме дека големината на градбата секако зависела од финансиските можности на семејството на покојникот. Така во Повардарието среќаваме остатоци од димензионо помали надгробни конструкции, исто така во облик на антички храмови во анти. Тие претставувале таканаречени спомен куќи — мемории. До сега се регистрирани на следните локалитети:

1. На „Валевица“ кај Дреново, Кавадарци се наоѓаат урнатини на поголема меморија. Нејзиниот покрив е обликуван двосливно, со челен забатен фронтон широк 1,90 м, или 6 стапки.¹⁶

2. На „Св. Недела“ кај Вешје, Неготино, лежат два слични покривни елемента со фасадни забати, широки 2,70, или 9 стапки.¹⁷

3. На „Турски гробишта“ кај Пирава, Валандово се наоѓаат исто два покривни елемента со забатни полиња широки 2,40 м., или 8 стапки.¹⁸

4. Од античката некропола околу урнатините на храмот кај Тремник, на „Црквиште“, потекнува крстест четиристивен кров со 4 ниски тимпанони. На истиот локалитет лежи крилна плоча со пластично исклесан јонски полустолб — очигледно архитектонски дел од минијатурен храм во анти.¹⁹

5. На „Грамади“, кај Долни Дисан, Неготино лежат две крилни плочи и други елементи пак од меморија во вид на антички храм во анти.²⁰

¹² Dr. Karl Baus, *Der Kranz in Antike und Christentum*, Bonn 1940, 126.

¹³ Во рамките на спомнатиот проект, во 1981 година ги регистриравме овие наоди. Статуите се пренесени во Нар. музеј во Т. Велес.

¹⁴ Б. Алексова, Археолошки наоѓалишта по долниот тек на реката Тополка, Гласник на МКД на НРМ, бр. 1, Скопје 1954, 60, сл. 4. Статуата е пренесена во Археолошкиот музеј во Скопје (Куршумли ан).

¹⁵ Виктор Лилчиќ, Антички храм кај Тремник, Годишен зборн. на Филозофскиот факултет, кн. 12 (38), Скопје 1985, 73—79.

¹⁶ И. Микулчиќ, Топографија на Еу(да)рист, Трудови на македонската археологија, бр. 1, Прилеп 1975, 178.

¹⁷ Локалитетот го посетив во 1985 година, во рамките на споменатиот проект.

¹⁸ I. Mikulčić, Pirava, TIR, K 34, Ljubljana 1976, 101. Нодите ги документирам на локалитетот во 1985 година.

¹⁹ В. Лилчиќ, н.д., 77, цртежибр. 23, 22, 25.

²⁰ Наодите ги документирам на локалитетот во 1985.

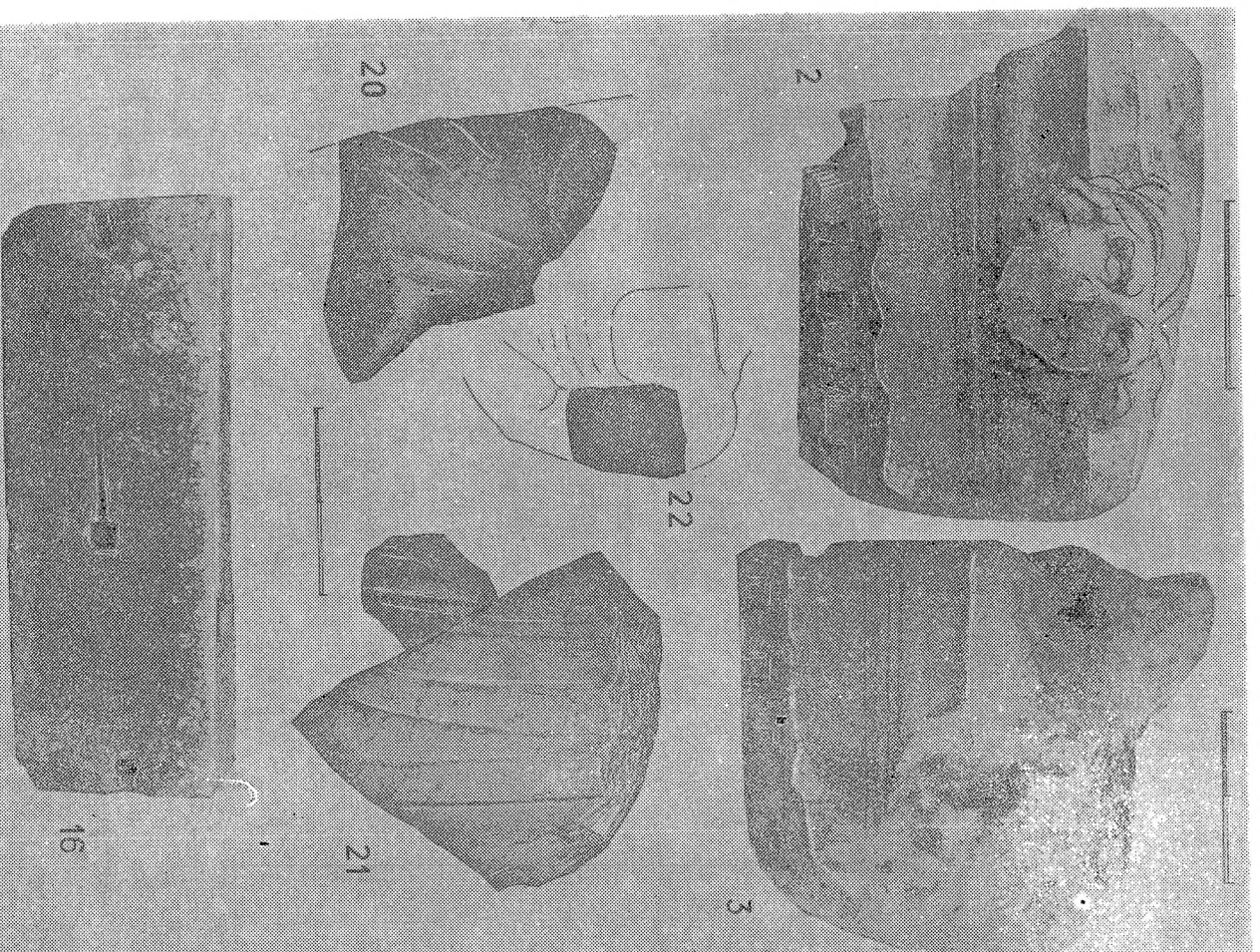

Рис. 10. Лепки из гипса, выполненные по лепкам, сделанным из гипса.

6. Една крилна плоча со јонски полустолб на потесната страна, слична на претходните, пренесена е во Народниот музеј на Неготино.²¹

7. Од „Градиште“, кај Глишиќ, Кавадарци, во Народниот музеј пренесен е покривен елемент во вид на забат со акротерии.²²

8. Од околината на Кавадарци, можеби од Глишиќ, или Белград-Одовде потекнуваат уште три покривни архитектонски елементи од надгробни конструкции во вид на мали храмови во анти. Пренесени се во Археолошкиот музеј во Скопје (Курушумли ан).²³ Сите од долу имаат вдлабени касети со разни претстави. Во касетите на два од нив претставени се портрети на покојниците, во третиот орел, а на сите има многу цветови — розети, симболи на светиот предел Елисиум, вечното боравиште на блажените.²⁴

VIKTOR LILČIĆ

EIN RÖMISCHER TEMPEL BEI BAROVO

Zusammenfassung

Das Dorf Barovo liegt südlich von Demir Kapija, in dem Bošawa Tal. 1 km südlich vom Dorfe, neben der Straße nach Krnjevo, liegt die Lokalität „Gramadje — Dabje“.

Es handelt sich um einen Hügel voll mit Resten aus frühromischer Zeit. Unter diesen sind besonders ungefähr 20 architektonische Elemente zu erwähnen. Sie gehören zu einem öffentlichen Bauwerk. Sie stellen Teile vom Dachgesims, Architrav mit Fries und Wänden dar. Ihr architektonischer Stil weist auf die römische frühe Kaisezeit hin.

Wem war dieser Tempel gewidmet? Wir haben da auch ein paar Bruchstücke von profanen Statuen entdeckt. Die Statuen waren in dem Tempel oder neben ihm aufgestellt.

Eben so sind auch Teile von der Steindecke evidentierte. Das sind lange Platten mit rechteckigen Kassetten. In den Kassetten sind im flachen Relief Porträts von einem Mann und wahrscheinlich von seiner Frau, dann eine Ara und ein Delphin dargestellt.

Das alles weist darauf hin, daß der Tempel ein Mausoleum war.

In der Region des Mittleren Vardarlaufes sind noch ein paar solcher Mauoleen registriert worden, und zwar bei Tremnik, Golozinci, Čaška, Sirkovo u.a. Alle datieren aus der frühen Kaiserzeit, d.h. aus dem 2. und frühen 3. Jh.

²¹ Наодот го документирам во 1985.

²² Наодите ги документирам на локалитетот во 1985.

²³ Два од нив објавени кај Н. Вулић, Спом. 98, бр. 156 и 157.

²⁴ Во тек е подготовката на поопширен текст за сите наброени примери